

"İQTİSADI İSLAHATLAR" elmi-analitik jurnal

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KEYFİYYƏTLİ ƏRZAQ TƏMİNATINDA İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİN POTENSİAL İMKANLARI

№ 3 (4)

Ədalət ƏSƏDOV,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti,
i.ü.f.d., dosent

Səxavət MİRZƏYEV,
Bakı Avrasiya Universiteti,
baş müəllim, doktorant

Zaur ƏSƏDZADƏ,
Azərbaycan Universiteti,
müəllim, doktorant

Azərbaycan Respublikasının keyfiyyətli ərzaq təminatında işğaldan azad edilmiş ərəzilərin potensial imkanları

Ədalət ƏSƏDOV,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, i.ü.f.d., dosent

Səxavət MİRZƏYEV,
Bakı Avrasiya Universiteti, baş müəllim, doktorant

Zaur ƏSƏDZADƏ,
Azərbaycan Universiteti, müəllim, doktorant

XÜLASƏ

Məqalədə keyfiyyətli ərzaq təminatı və bunun sosial-iqtisadi mahiyyəti izah edilir. Ərzaq təhlükəsizliyi və təminatında keyfiyyətin əhəmiyyəti əsaslandırılır. Müasir dünyada transgen məhsul istehsalı dinamikası təhlil edilir. Müxtəlif ölkələrdə GMO məhsul istehsalına ayrılmış torpaq sahələrinin statistikasına təqdim olunur. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərəzilərinin potensial imkanları nəzərdən keçirilir. Müəlliflər Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonlarının keyfiyyətli ərzaq istehsalı baxımından zəngin potensial imkanlara malik olduğunu əsaslandırır. Məqalədə işğaldan azad edilmiş ərəzilərdə infrastruktur təminatı və bunun potensial imkanlardan istifadədə rolu da nəzərdən keçirilir. Müəlliflər keyfiyyətli ərzaq məhsulları istehsalı və təminatı ilə bağlı tövsiyələr irəli sürür. Məqalədə işğaldan azad edilmiş ərəzilərdə keyfiyyətli ərzaq istehsalının təmin olunması, ərəzidə istehsal proseslərinin kimyəvi təsirlərdən qorunması istiqamətində təklif və mülahizələr verilib.

Açar sözlər: ərzaq təminatı, ərzaq təhlükəsizliyi, GMO istehsalı, keyfiyyət, işğaldan azad edilmiş ərəzilər, Qarabağ, Şərqi Zəngəzur və s.

GİRİŞ

Ərzaq təhlükəsizliyi iqtisadiyyatın müəyyən bir vəziyyətinə aiddir ki, bu zaman əhalinin məhsullara fiziki və iqtisadi çıxışı təmin edilir, insanın fiziki və əqli inkişafı üçün zəruri və kifayət qədər keyfiyyət, çeşid və həcmdə qidalanma, sağlamlığın təmin edilməsi və ölkə əhalisinin təkrar istehsalının genişləndirilməsinə nail olunur. Əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi ölkədə qidanın həm fiziki, həm də iqtisadi əlçatanlığı ilə müəyyən edilir, həmçinin, nə daha az və nə də daha çox. Dövlətin qida təhlükəsizliyini təmin edəcək digər şərtlərlə yanaşı, ölkə əhalisi ekoloji cəhətdən təmiz qida məhsulları ilə təmin olunarsa, onda tələbat tam təmin edilir.

Aydındır ki, hər bir dövrdə tarixin gedişatını, xüsusiyyətlərini müəyyən edən aparıcı geosiyasi amillər mövcuddur. Bir çox tədqiqatçılar, o cümlədən 1971-76-cı illərdə ABŞ-ın Kənd Təsərrüfatı naziri işləmiş Erl Butz (Earl Butz) dəfələrlə bəyan etmişdir ki, müasir dünyada gücün yalnız 2 həqiqi növü var: neftin gücü və ərzağın gücü [6].

Həqiqətən də qloballaşma və integrasiya prosesləri sürətləndikcə, XX əsrin sonlarına doğru problemlər özünü daha qabarıq şəkildə göstərməyə başladı. Məhz, qeyd edilən səbəblərdən 1990-cı ildən başlayaraq iqtisadi siyasətdə ölkənin ərzaq müstəqilliyinin təmin edilməsi məsələsi üstünlük təşkil edir və son illər daha da kəskinləşməkdədir. Avropa dövlətləri və ABŞ-ın İrana, Rusiyaya tətbiq etdiyi iqtisadi sanksiyalar, Rusiyanın müəyyən siyahıda olan ərzaq məhsullarının ölkəyə idxalına qadağa şəklində cavab verməsi regionda ərzaq təhlükəsizliyi probleminin ciddiliyini ifadə edir. Bu baxımdan da idxalın əvəzlənməsi və əhalinin yerli istehsal olan ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi məsələləri inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, xüsusi aktuallıq kəsb edir. Qeyd etmək vacibdir ki, insanların ərzaqla təmin edilməsi məsələsi yalnız qidanın keyfiyyəti və təhlükəsizliyi ilə bağlıdır, həm də ona görə ki, bu, millətin, genofondun

sağlamlığı ilə birbaşa əlaqəli məsələsidir [6; 7].

Müşahidə və araşdırmalar göstərir ki, dünya əhalisinin say və tələbatına uyğun olaraq kənd təsərrüfatı xammalının və ərzaq məhsullarının istehsalında azalma, keyfiyyətin aşağı düşməsi, müxtəlif süni üsullarla məhsul istehsalının artırılması və s. özünü büruzə verir. Belə bir şəraitdə, təbii ki, Azərbaycan Respublikasında da ərzaq təminatı və istehsal edilən məhsulların keyfiyyəti məsələsi xüsusi önəm kəsb edir.

PROBLEMİN AKTUALLIĞI

Araşdırmalar göstərir ki, ərzaq təminatı və təhlükəsizliyinin müxtəlif səbəbləri vardır. Əlbəttə, keyfiyyətin aşağı düşməsi, süni üsullarla məhsuldarlığa təsir etmək, tələb və təklif uyğunsuzluğu, dünya ərzar ehtiyatlarının qeyri-bərabər bölgüsü kimi məsələlər ərzaq təminatı və təhlükəsizliyinə təsir edir. Eyni zamanda, müasir dövrdə ərzaq təminatı və çatışmazlığına ciddi təsir edən amillərdən biri də mövcud ehtiyatlardan qeyri-səmərəli istifadə, bir çox hallarda qənaət mədəniyyətinin olmamasıdır. Bütün bunlar ehtiyatlardan səmərəli istifadə ilə yanaşı, həm də israfın qarşısının alınması, qənaət mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün cəmiyyətin maarifləndirilməsidir. Başqa sözlə desək, ərzaq məhsullarından qənaətlə və səmərəli istifadə olduqca vacibdir və müasir dövrdə xüsusi aktuallıq kəsb edir. Bunun üçün müvafiq qurumların və vətəndaş cəmiyyətinin maarifləndirici tədbirlər, layihələr həyata keçirməsi, eləcə də ictimai nəzarətin təşkili zəruri hesab olunur. Paralel olaraq da, mövcud ehtiyatlardan daha səmərəli istifadə yollarının araşdırılması, potensial imkanların səmərəli şəkildə səfərbər edilməsi istiqamətləri də öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

PROBLEMİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

Araşdırmalar göstərir ki, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi onu əhəmiyyətli dərəcədə zəiflədən təhdid və təhlükələrlə doludur. Ərzaq təhlükəsizliyinə təhdid əhalinin ərzaqla təminatının vəziyyətinin pisləşməsinə, ölkə əhalisinin əksəriyyətinin ərzaqla təminatının azalmasına, habelə keyfiyyətsiz qidaya səbəb olan şərait və amillərin məcmusu kimi başa düşülməlidir. Qeyd edək ki, ərzaq məhsullarının keyfiyyəti ərzaq təhlükəsizliyinə ciddi təhlükə kimi qiymətləndirilməlidir və biz bu təhlükəni ərzaqla təminat və əlçatanlığın pisləşməsindən fərqli olaraq daha əhəmiyyətli hesab edirik. Ölkə əhalisini bol ərzaq məhsulları ilə təmin etmək olar, eyni zamanda onların keyfiyyəti standartlara və tələbata cavab vermir. İnsan ehtiyaclarının strukturunda qidaya olan ehtiyac ilkin qrupa aiddir və vacib olan həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Vətəndaşlar, fiziki və hüquqi şəxslər arasında keçirilən sorğu və müşahidələr belə deməyə əsas verir ki, istehlakçı üçün bu gün sadəcə ərzaq almaq deyil, təzə, konsentratsız, konservantsız, pestisidsiz, toksinsiz, boyasız, parafinlə təmizlənməmiş qida məhsulları almaq vacibdir. Aydınır ki, insan orqanizmi həyat üçün zəruri elementləri qida vasitəsilə alır. Müvafiq olaraq, orqanizm keyfiyyətsiz bir məhsul alırsa, onun sağlamlığında və bərpasında uğursuzluqlar baş verir [6; 8].

Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyi, insanların normal həcmdə və keyfiyyətdə qida əldə etməsi ilə bağlı müvafiq normativ-hüquqi baza da formalaşdırılıb, eləcə də bu sahədə müvafiq qurum - Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi fəaliyyət göstərir. Agentliyin qida təhlükəsizliyi ilə bağlı əsas istinad sənədi olan "Qida təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd edilir ki, qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət tənzimlənməsinin məqsədləri aşağıdakılardır [3]:

- həyat və sağlamlığın, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi;
- qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində qanunvericiliyin Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq standartlara, norma və qaydalara uyğunlaşdırılması;
- yerli qida və yem məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyinin və ixrac potensialının artırılması;
- qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası

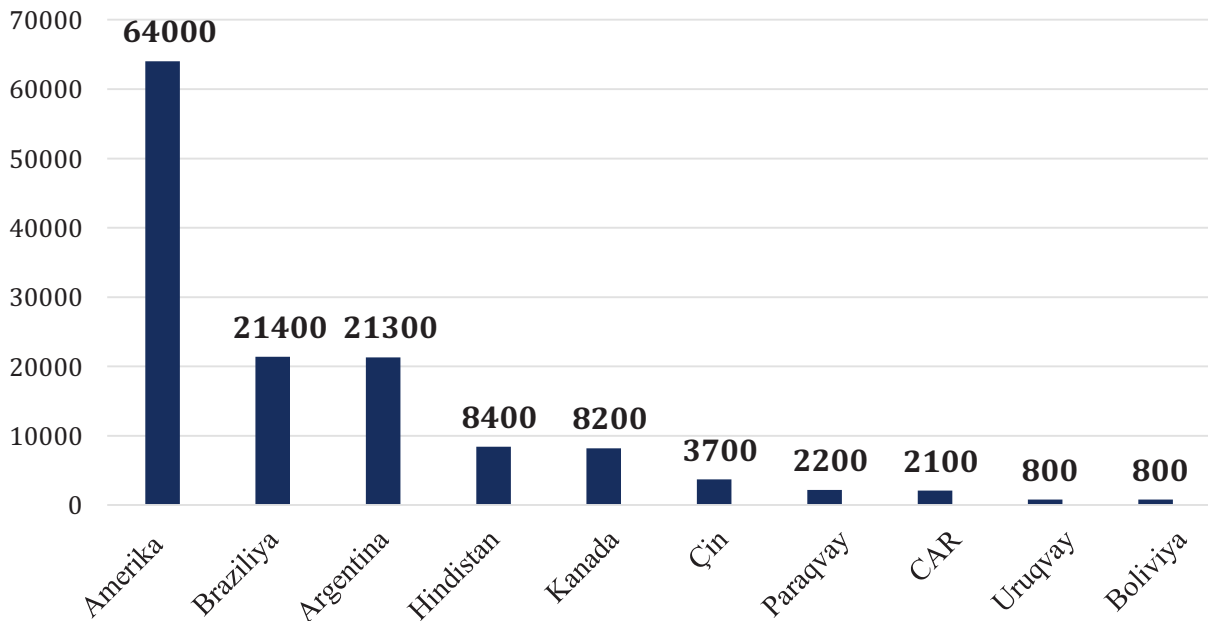
sahəsində sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

Araşdırmalar göstərir ki, istər Agentliyin fəaliyyətinin əsas istiqamətini, istərsə də normativ-hüquqi sənədlərin başlıca tələbini insanların keyfiyyətli qida ilə təmin olunması təşkil edir. Ona görə də bu istiqamətin aktuallığını nəzərə alaraq, işğaldan azad edilmiş ərazilərin potensial imkanları və keyfiyyətli ərzaq təminatında, qida təhlükəsizliyində bu regionların rolu istiqamətində araşdırmalar aparılıb.

BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Qeyd etmək lazımdır ki, keyfiyyətli və normal qida təminatı, ümumilikdə qida təhlükəsizliyi global problemdir və bütün dünyanın marağında olan bir məsələdir. Dünyada rəsmi olaraq elan edilmiş "GMO-dan azad" zonalar var, bunlar Albaniya, Venesuela, Yunanıstan, Polşa, Serbiya, İsveçrə kimi ölkələrin əraziləridir. Buna baxmayaraq, gen mühəndisliyi mütəxəssisləri iddia edirlər ki, GMO-ların yayılması geri dönməzdir və hər il istehsal həcmi yalnız artacaq. Proqnozlarına görə, 2050-ci ilə qədər geni dəyişdirilmiş komponentlərin becərmə sahəsi 250 milyon hektara qədər artacaq. Hal-hazırda bu məhsullar dünyanın 80 milyon hektar kənd təsərrüfatı sahəsini tutan 30-dan çox ölkəsində becərilir. Aşağıdakı diaqram ayrı-ayrı ölkələrdə torpaq fondunun bölgüsü haqqında fikir verir [6; 7; 13]

Qrafik 1. GMO əkinlərin ölkələr üzrə torpaq fondu, 1000 ha

Mənbə: Diaqram araşdırma əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilib.

Dünyanın mövcud təcrübəsi ərzaq təhlükəsizliyi və keyfiyyəti məsələlərinə daha ciddi yanaşma tələb edir. Göründüyü kimi, artıq, dünyanın yalnız 10 ölkəsi üzrə 135 mln. ha torpaq sahəsində GMO məhsullar istehsal edilir. Ərzaq bazarında geni dəyişdirilmiş məhsulların həcmnin artması əhalinin keyfiyyətli ərzaq təminatı məsələsinin qanunvericiliklə müdafiəsinin gücləndirilməsini tələb edir. Bütün bu işlər mütləq markalanma ilə, bu məhsullar haqqında alıcıların tam və obyektiv məlumatlandırılmasına əsaslanmalıdır. Tərkibində GM komponentləri olan məhsulların istehlak edilib-edilməməsinə hər bir şəxs özü qərar verməlidir. Heç kim istehlakçılardan soruşmur ki, siz transgen məhsullar yemək istəyirsiniz?, sadəcə olaraq, istehlakçıya xəbər (məlumat) vermədən satılır. Bazarda geni dəyişdirilmiş məhsullar, əsasən üç mal qrupu tərəfindən təklif olunur: resurs, xammal və qida sənayesinin hazır məhsulları. Bütün hallarda isə belə məhsulların keyfiyyəti, təbiiliyi ciddi sual doğurur və bu baxımdan da istehlakçının məlumatlandırılması zəruridir [6; 7; 13].

Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad etdiyi əraziləri keyfiyyətli ərzaq məhsulları istehsalı üçün zəngin potensial imkanlara malikdir. Ərazinin həm təbii-iqlim şəraiti, həm də coğrafi imkanları buna tam əsas verir. Eyni zamanda, dünyanın mövcud GMO tendensiyasına rəğmən yaxın gələcəkdə təbii məhsullar daha səmərəli və daha gəlirli olacaqdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin də potensial imkanlarına, həm də bu kontekstdən yanaşılması vacibdir.

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİN POTENSIAL İMKANLARI

Bu gün işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafı, erməni vandalizminin nəticələrinin aradan qaldırılması, ərazilərin potensial imkanlarının öyrənilməsi və təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasətinin başlıca istiqamətini təşkil edir. Ərazilərin coğrafi mövqeyi və relyefi, havası və zəngin resurs potensialı bu regionda hansı sahələrin inkişafının daha perspektivli olduğunu müəyyən etməyə imkan verir:

Kəlbəcər-Laçın ərazilərinin dağ silsilələri, mülayim və sərt təbiət abidələri, zəngin florası, faunası regionda turizm xidmətlərinin perspektiv inkişafına şərait yaradır. Regionun potensial imkanlarının təhlili, eləcə də bir çox üstünlükləri, dünyanın diqqət mərkəzində olması belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin turizm potensialından əldə olunan gəlir ölkə üzrə turizmdən daxil olan cəmi vəsaitlərdən daha çox ola bilər. Bunun üçün tarixi yerlərin, eləcə də regionun təbiəti və ekoloji potensialı bərpa olunmalı, beynəlxalq turizm təşkilatlarının müəyyənləşdirdiyi hədəflər tətbiq olunaraq modern turizm şəraiti formalaşdırılmalıdır. Regionda müxtəlif müalicə əhəmiyyətli resursların olması eyni zamanda tibbi turizmin də inkişafına dəstək olacaqdır [1; 2].

Bütün bunlarla yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilər zəngin aqrar potensiala malikdir. Bir qisim ərazilər – Cəbrayıl, Ağdam, Zəngilan əkinçilik, meyvə-tərəvəz üçün əlverişli olduğu halda, Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı ərazisi də heyvandarlıq üçün geniş potensial imkanlara malikdir. Bu ərazilərin dirçəldilməsi kənd təsərrüfatının inkişafına, bitkiçilik, tərəvəz məhsullarının istehsalına və eləcə də heyvandarlıq sahəsinin inkişafına böyük təkan verəcəkdir. Sadəcə, 7 rayonun kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlarının ümumi həcmi 535 min hektar təşkil edir. Bu baxımdan, kənd təsərrüfatının ən son texnologiyalar vasitəsilə inkişaf etdirilməsi yerli tələbatın ödənilməsi istiqamətində töhfə verəcək, eyni zamanda məhsulların xarici ölkələrə ixrac olunması üçün dəyər formalaşdıracaqdır [2; 9; 10].

Qarabağ bölgəsində eyni zamanda təbii və tibbi əhəmiyyəti olan mineral sular mövcuddur. Bu suların istehsalı, qablaşdırılması və dünya bazarına çıxarılması ən uğurlu investisiyalardan biridir. Eyni zamanda bu suların müalicə əhəmiyyətli istifadə edilməsi regionda tibbi turizmin inkişafına da ayrıca təkan verəcəkdir. Regionda xüsusi üzüm plantasiyalarının olması və əhalinin bu predmetdə fəaliyyət sahəsi ilə mütəmadi məşğul olması şərəbçiliyin inkişaf etdirilməsi üçün zəmin yaradır. Bu baxımdan, Qarabağın bir çox rayonlarında şərəb zavodlarının tikintisi və üzüm plantasiyalarının salınması mühüm və zəruridir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə hava limanlarının tikintisi, yol-nəqliyyat kompleksinin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən irimiqyaslı layihələr zəngin nəqliyyat-tranzit imkanları da formalaşdırır. Eyni zamanda, ölkənin Şərqi-Qərbi və eləcə də Şimal-Cənub dəhlizinin kəsişmə nöqtəsində olması, tarixi İpək yolunun bərpası regionun əhəmiyyətli logistika və ticarət qovşağına çevrilmək imkanını formalaşdıracaqdır. Bu kontekstdə yeni ticarət qovşaqlarının yaradılması, logistika mərkəzlərinin qurulması və eləcə də hava nəqliyyatının təmin edilməsi məqsədi ilə yeni hava limanlarının tikintisi xüsusi önəm daşıyır. Bu sahələrin inkişafı, müxtəlif bizneslərin və yeni investisiyaların cəlb edilməsi üçün dövlət tərəfindən bir sıra strategiyalar müəyyənləşdirilməli, bu istiqamətdə xüsusi planlar hazırlanmalı, istər yerli investorlar, istərsə də xarici investorların Qarabağ regionuna yatıracağı investisiyaların dövlət tərəfindən qorunması və zəmanəti müəyyənləşdirilməlidir [5; 9; 10].

İlkin hesablamalara görə ki, erməni vandalizmi nəticəsində Azərbaycana dəymiş iqtisadi zərərin həcmi 60 milyard dollara yaxındır. Bütün sahələri nəzərə aldıqda işğal nəticəsində bütün istiqamətlər üzrə Azərbaycana dəymiş zərəri hesablasaq o zaman dəymiş zərərin 800 milyardı

ötdüyünü görürük. İşğal nəticəsində ölkəmizin ekologiyasına və təbii sərvətlərinə dəyən zərərin həcmi isə özlüçüyəgəlməzdir. İlk olaraq, bu 300 milyarda yaxın kimi dəyərləndirilsə də, ümumilikdə təbiətə vurulan zərər uzun illər özünü büruzə verir və belə zərəri dəqiqliklə qiymətləndirmək qeyri-mümkündür [4; 5; 10].

Xüsusilə, kənd təsərrüfatı sahəsində ciddi itkilər mövcuddur. Ona görə ki, ictimai istehsalın heç bir başqa sahəsi kənd təsərrüfatı kimi təbii ehtiyatlardan istifadə ilə bu qədər bağlı deyildir. Fermer əməyi və heyvandarlıq mahiyyətcə təbiətdən istifadə edir, ehtiyaclarımızı qarşılamaq üçün ətrafımızdakı təbii mühitdən yararlanırıq. Bu baxımdan da, kənd təsərrüfatı nəhəng hesab edilir, yaşayışın qorunması, becərilməsi üçün daimi mexanizm təbii sərvətdir və ona həm də başqa bucaqdan - ətraf mühitin mühafizəsi prizmasından yanaşmaq lazımdır. Buna görə də kənd təsərrüfatı kontekstində təbii sərvətlərdən istifadə ilk növbədə torpaqdan istifadə, ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri ilə uzlaşdırılmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, min illər boyu kənd təsərrüfatının təbiətlə dost olduğuna inanılırdı. Təbiətin iqtisadiyyatın digər sektorlarına nisbətən daha çox təmasda olduğu sahədir kənd təsərrüfatı. Ancaq burada ikili (qarşılıqlı) yanaşma mövcuddur. Təbiət kənd təsərrüfatının inkişafını təmin edir və əksinə kənd təsərrüfatı da öz inkişafında təbiəti nəzərə almalıdır. Bütün bunlar işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasında özünü göstərməlidir.

Aydındır ki, ilk növbədə ərazilərin infrastruktur təminatı yaradılmalıdır, yollar, yol ötürücüləri olmalıdır ki, bundan sonra da paralel olaraq digər sahələrin də inkişafı təmin olunsun. Qeyd edildiyi kimi, infrastruktur təminat, həm də lazımi investisiyaların da cəlb edilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də Ağdam-Bərdə dəmir yolu, Kəlbəcərə avtomobil yolu və tuneli, Şuşaya Zəfər yolu və s. layihələr bu infrastruktur təminatın yaradılmasına xidmət edir. Əlbəttə, qeyd edilən itkilərin aradan qaldırılması müxtəlif istiqamətlərdə işlərin görülməsini tələb edir. İnfrastruktur təminat, yaşayış məntəqələrinin bərpası, təhlükəsizlik tədbirləri, yeni azad edilmiş ərazilərdə müvafiq mühazizə, hərbi hissələr sisteminin formalaşdırılması və s. Bütün bunların aradan qaldırılması üçün, təbii ki, uzun müddət və iri həcmli vəsaitlər tələb olunur.

Vəsaitlərin cəlb edilməsi ilə yanaşı düzgün planlaşdırılma olmalıdır ki, vəsaitlər daha optimal bölüşdürülsün və zərər olmasın. Bunun üçün aşağıdakı istiqamətlərin diqqət mərkəzində saxlanması zəruri hesab olunur [2; 5; 9; 10]:

- İşğala qədərki baza səviyyəsinin başlanğıc kimi seçilməsi;
- İşğal dövrünün və işğaldan sonrakı dövrün monitorinqi;
- İşğal nəticələrinin ümumi miqyasının nəzəri dəyərləndirilməsi;
- İşğal nəticələrinin lokal, makro və dünyəvi təsirlərini ayrı-ayrılıqda dəyərləndirmək;
- fiziki və hüquqi şəxslər, ailə təsərrüfatları timsalında, ev təsərrüfatları miqyasında qiymətləndirmələrin aparılması;
- Yerli sakinlərin, vətəndaş cəmiyyətinin qiymətləndirmə prosesində iştirakı zəruridir, ona görə ki, bu, ictimai nəzarətə imkan yaradır, qiymətləndirmənin daha dəqiq olmasına kömək edə bilər.

Qiymətləndirilmənin aparılmasından sonra isə müvafiq təsnifləşdirmənin həyata keçirilməsi, yəni informasiyaların emal edilməsi, müvafiq planlaşdırmanın aparılması vacibdir. Beləliklə, tədqiqatlar göstərir ki, ayrı-ayrı milli dövlətlər, eləcə də ümumilikdə dünya təbii (orqanik), ekoloji təmiz məhsul qıtlığı yaşamaqdadır. Azərbaycanın işğaldan azad etdiyi tarixi torpaqları isə təbii məhsulların – qida, su, müalicəvi ot bitkiləri və s. istehsalı üçün zəngin potensial imkanlara malikdir. İstər Şərqi Zəngəzur, istərsə də Qarabağ iqtisadi rayonu kənd təsərrüfatının – heyvandarlığın, əkinçiliyin, təbii meyvə-tərəvəz istehsalının inkişafı üçün uzunmüddətli potensiala malikdir. Ona görə də işğaldan azad edilmiş ərazilərə təbii qida təminatı, keyfiyyətli istehsal regionu kimi yanaşılması, potensial imkanlardan istifadə zamanı kimyəvi təsirlərdən imtina edilməsi daha məqsəduyğun hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. "İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 10 dekabr 2021-ci il
<https://president.az/az/articles/view/54575>
2. Prezidenti İlham Əliyevin sədriyi ilə 2020-ci ilin yekunlarına dair onlayn müşavirə.
https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyevin_sedriyi_ile_2020_ci_ilin_yekunlarina_hesr_olunmus_videoformatda_musavire_kechirilib_YENILANIB_VIDEO-1682565
3. "Qida Təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
http://afsa.gov.az/uploads/legislation/law/qidat_hl_k_sizliyihaqq_ndaaz_rbayanrespublikas_n_nqanunu_pdf1656418232.pdf
4. "İşğal nəticəsində dəymiş zərərin qiymətləndirilməsinin metodoloji əsasları". F.Q.Mikayılov, R.R.Quliyev və b., Monoqrafiya. İqtisad Universiteti, 2019, 130 səh.
5. Bağırov O. "Azad edilmiş ərazilərdə bərpa prosesinin əsas istiqamətləri". Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi, Bakı, 2021-ci il, mart ayı, 12 səh.
6. Алиева Н.М. "Качество продовольствия – показатель оценки продовольственной безопасности страны". Вестник Алтайской академии экономики и права, 2018, № 7, с.4-21
7. Новиков Д.В., Федорова Л.П. «Качества продовольствия как составляющая продовольственной безопасности в страны и региона»
<https://cyberleninka.ru/article/n/kachestvo-prodovolstviya-kak-sostavlyayuschaya-prodovolstvennoy-bezopasnosti-strany-i-regiona/viewer>
8. Курдюмов А.В. «Развитие сельского хозяйства как фактор обеспечения продовольственной безопасности». «Аграрное образование и наука» Межд. журнал, 2021, № 2, с. 99-110
9. <https://aircenter.az/uploads/files/orxan%20tehlil%20mart.pdf>
10. <https://sesqazeti.az/news/politics/958280.html>
11. <https://docplayer.biz.tr/9692765-Avrasiya-sosial-elml@r-forumu.html>
12. http://afsa.gov.az/uploads/legislation/reguls/az_rbayanrespublikas_n_nqidat_hl_k_sizliyiagentliyihaqq_nda_pdf1544445182.pdf
13. https://sarud.uni-hohenheim.de/fileadmin/einrichtungen/sarud/downloads/RUDECO_Modules/M11_RU_Goryachkin.pdf

POTENTIAL OPPORTUNITIES OF THE LIBERATED TERRITORIES IN PROVIDING QUALITY FOOD OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Adalat ASADOV,
Saxavat MIRZAYEV,
Zaur ASADZADA

SUMMARY

The article explains the provision of quality food and its socio-economic essence. The importance of quality in food safety and security is justified. The dynamics of transgenic crop production in the modern world is analyzed. The statistics of land areas devoted to GMO crop production in different countries are presented. The potential opportunities of the liberated territories of the Republic of Azerbaijan are being considered. The authors argue that East Zangezur and Karabakh economic regions have rich potential opportunities in terms of quality

food production. In the article, the provision of infrastructure in the territories freed from occupation and its role in the use of potential opportunities are considered. The authors make recommendations for the production and provision of quality food products. In the article, suggestions and considerations were given in the direction of ensuring quality food production in the territories freed from occupation, protection of production processes in the area from chemical effects

Keywords: *food supply, food safety, GMO production, quality, liberated territories, Karabakh, Eastern Zangezur, etc.*

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОСВОБОЖДЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ АЗЕРБАЙДЖАНА КАЧЕСТВЕННЫМ ПИТАНИЕМ

Адалат АСАДОВ,
Сахават МИРЗАЕВ,
Заур АСАДЗАДЕ

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается обеспечение населения качественными продуктами питания и его социально-экономическая сущность. Обоснована важность качества в пищевой безопасности и сохранности. Проанализирована динамика трансгенного растениеводства в современном мире. Представлены статистические данные о земельных площадях, отведенных под выращивание ГМО-растений в разных странах. Рассматриваются потенциальные возможности освобожденных территорий Азербайджанской Республики. Авторы утверждают, что Восточно-Зангезурский и Карабахский экономические районы имеют богатые потенциальные возможности с точки зрения производства качественных продуктов питания. В статье рассматривается обеспеченность инфраструктурой освобожденных от оккупации территорий и ее роль в использовании потенциальных возможностей. Авторы дают рекомендации по производству и обеспечению населения качественными продуктами питания. В статье даны предложения и соображения в направлении обеспечения производства качественных продуктов питания на освобожденных от оккупации территориях, защиты производственных процессов на территории от химического воздействия.

Ключевые слова: *продовольственное обеспечение, безопасность пищевых продуктов, производство ГМО, качество, освобожденные территории, Карабах, Восточный Зангезур и др.*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 01.08.2022

Çara qəbul olunub: 30.09.2022